

Чурапчыга күн тахсар!

12+

2020 сыл
Сэтинньи
17 күнэ
оптуорунньук
№ 86
(11741)

САНА ОЛОХ

Чурапчы улууһун хаһыата • ХАҢЫАТ 1931 СЫЛ АЛТЫННЫЫ 15 КҮНҮТТЭН ТАХСАР • @sanaoloh

оптуорунньук сэтинньи 17 > сарда сэтинньи 18 > чаппар сэтинньи 19 > бэртис сэтинньи 20 > субуота сэтинньи 21 > баскыһыанна сэтинньи 22 > бэнидээнньик сэтинньи 23

— УЛУУСКА — БУ КҮННЭРГЭ —

Сэтинньи 13 күнүгэр Чурапчы нэһилиэгэр быһа бизиринэн Олохтоох көбүлээһини өйүүр бырагыраама аналлаах дьаһалы ытылына. Манна Чурапчы нэһилиэгин баһылыга Владимир Сивцев, улуус баһылыгын инвестиция уонна экзистенция солбуйааччы Алексей Егоров, нэһилиэк дьокутааттарын бэрэссэдээтэлэ Юрий Посельский кытыннылар.

Муннах сабаланытыгар 4 урараччы 15-ыраагыраамаанан олоххо киирбит 15-ырайыактары социальнай ситим нөҥүө дьонно билиһиннэрдилэр.

Баһылык Владимир Владимирович нэһилиэк сайдарын туһугар тус кылааттарын киллэрэн үлэтир, көбүлүүр, өйүүр дьонно махтанна. Быйыл туох үлэ ытыллыбытын билиһиннэрдэ: «Былырын 2800 киһи кыттылаах муннааха үс бырайыагы өйөөбүтүт Олуттүгэр, бастаһын, «Чаран» ТОО-ка уулусса уота оһоһулунна. Манна 45 проектор туран, 5 уулусса сырдатыллына. Иккитинэн, киһи баанньыкка хапытаалынай ерөмүөн ытыллына. 130 кв.м. изннээх эбии тутуу барда. Онон биһир кэмгэ 130-ча киһи суунар кыахтанна. Үсүтүнэн, Ленин уулуссатынан 420 митэрэ уһуннаах сатыы дьон сылдьар тротуара оһоһулунна. Бары билэрбит курдук, бу бырагыраама сүрүн ирдэбиллэрин олохтоох дьаһалтаттан ураты нэһилиэтин, устуонсардар утары үп угуохтаахтар. Онон ити үс бырайыак олоххо киирэрбит ИП Петр Логинов, «Амбир» ХЭТ (сал. Дмитрий Захаров), «Прогресс» ХЭТ (сал. Алексей Пинигин) устуонсардаабыттар. Итини тэнэ быйылгы бырайыактарга 100 тыһ. суумалаах көмөнү Алексей Пинигин онорору сылдьарын туһунан баһылык Владимир Сивцев махтанан туран эттэ.

Биһирди бырайыака олохтоох дьаһалта буддьүтүтүн 200 тыһ. солк. тырыллыахтаах. Манна эбии

Олохпут сайдытыгар туһуламмыт бырагыраама

нэһилиэтин, устуонсар 100-түү тыһ. бизрэдэинэ, өрөспүүбүлүкэ биһир бырайыак оһоһулларыгар 1,5 мөл. солк. көрөр.

Бу күннэргэ Чурапчы сэлэтиннэтин сайтыгар ытыллыбыт бырайыактар куластаһыннарын түмүгүн иһитиннэрдилэр. Ол курдук, алта бырайыактан, «Молодежная» ТОО-ка уулуссаны сырдатты (9176 куолас), «Ыспартыбынай» ТОО-ка сайынны уу ситимин тартты (6674 куолас) уонна тротуар оһоһуллуутун (1529 куолас) бырайыактарыгар саамай элбэх куолас киирбит. Кыайыт бырайыактар өрөспүүбүлүкэ дьаһалларыгар эрэллэрин биллэрдилэр.

Алексей Алексеевич Егоров бу талылыбыт үс бырайыак нэһилиэккэ наадалааһын ыйда. Маны таһынан улуус дьаһалтатыгар сыллата иккитин, үстүү бырайыак көрүлгөһүн бэлэстэттэ. Чурапчы нэһилиэгэр 17 киһи, «Үс сэрэг» аллея оһоһуллуутун бырайыактара улуус дьаһалтатыгар көрүлүбүт. Бу бырайыактар олоххо киирэллэригэр олохтоох көбүлээһини өйүүр бырагыраама төһүү күөс буолуохтаах. Онон бу бырайыактары өйүүргэ ыһырда.

Чурапчы нэһилиэгин дьонно-сэргэтэ бу бырагыраама сабаланыабыттан бырайыактарга көхтөөхтүк ыһсан, нэһилиэк сайдытыгар туһуламмыт үлэлэр ытыллалларыгар төһүү күөс буолалларын бэлэстэттилэр, махтаннылар.

Марфа ПЕТРОВА.

ЧАКЫРГА КҮӨХ ТӨЛӨН ХОЛБОННО

Сэтинньи 14 күнүгэр Чакыр нэһилиэгэр тыа сири гаһынан хааччылы федеральной бырагыраама чэрчитинэн гаас киирдэ. Маныаха туһуламмыт умнуллубат түгэн үөрүүлэх тэрээһин ытыллына.

Баллы сатар Хайахсыттан Чакырга дизри 12 км. уһуннаах гаас турбата тартыллыбыт. Гастаһын үлэтигэр «Элпромгазстрой» итиннэ «Сахатранснефтегаз» тэрилтэлэр үлэстилэр. Нэһилиэк олохтоохторо өр сылларга кэтэспит баа сааалара туолан, үөрүүлэрэ улахан. Билигин гаас ситимигэр 180 оттулар дьийэтэн 15 ыал холбонмут. Эбии бу сылга 50-ча дьиз, эһиит «Маарыкчаан» ПО, киһи баанньык гааска холбоноро былаанналар.

Алгысчыл Валерий Герасимов сахалыы сизиринэн, Үрдүкү Айыылартан көрдөһөн, аал уоту аях тутта. Салгы улуус баһылыга Андрей Ноговицын, нэһилиэк баһылыга Константин Лебедев, «Элпромгазстрой» ХЭТ кылаабынай инженерэ Федор Арчахов, «Сахатранснефтегаз» ХЭТ бэрэстэбиитэлэ Александр Дьяконов күөх төлөнү үөрүүлэх быһыыга-майыга уматтылар.

Үөрүүлэх тэрээһин быһа бизиритигэр СӨ бырамыысыланнас уонна геология министриэ Максим Терещенко уонна министири солбуйааччы Михаил Кириллин, СӨ тыа хаһаайыстыбатын министири солбуйааччы Степан Афанасьев уонна бу министириэтиэ тыа сири территорияларын сайдытын отделын салайааччы, Дьоккуускай куоракка олорор биһир дойдулаахтарбыт ааттарыттан Николай Тарабукин олохтоохтор үөрүүлэрин үлэстэн кыттыны ыллылар. Маны тэнэ улуус дьаһалтатыттан баһылык Андрей Ноговицын, улуус дьокутааттарын Сэбиэтин бэрэссэдээтэлэ Афанасий Захаров, баһылык солбуйааччылар уонна нэһилиэк баһылыга Константин Лебедев, «Элпромгазстрой» ХЭТ кылаабынай инженерэ Федор Арчахов ыалдытаттар, эбэрэ тыллары эһиитилэр. Гаас ситимин тарттыга үлэстэспит үлэһиттэргэ СӨ бырамыысыланнаһын уонна улуус, нэһилиэк дьаһалтатын нааараадалара туттарылыннылар.

Улууска билигин туругунан гаас ситимэ түөрт нэһилиэккэ — Чурапчыга, Одьулуунга, Хайахсыкка уонна бу Чакырга киирдэ.

Быйыл Чакыр нэһилиэгэ төрүттэммитэ 310 сылынан үгүс үлэ ытыллына. Ол курдук, сана иһибиһиргэ олохтоохтор киһи туттар, өрөспүүбүлүкэ тыа хаһаайыстыбатыгар рекорду олохтообут дьонун дьонун: «Дьаабылап» колхуос собуруу Быаһырыта баһынааһыгар, 1 күн 1600 бурдук түүтэһин баһан, былаанын 950% толорбут, биһир күн сизрэлэн 0,65 гаа сири бысыт Екатерина Егоровна Филиппова — Кэтириис уонна Дьаабылап аатынан колхуоска биһир күн буурдаан от оһуутугар 2,87 гаа сири хотуурунан оһуубут Гаврил Николаевич Адамов — Хаппа үтө ааттарын үйэтигэр тулпут өйдөбүннүк стелаларын үөрүүлэх аһыллытын сизрэ-туома ытыллына. Маны таһынан бу күн кэлбит ыалдыттар суруйааччы С.С. Яковлев — Эрилик Эристиин аатыгар сүгүрүһүн, киһи пааматынныгар тыыннаах сибэки дьөрбөтүн уурдулар.

Нэһилиэк дьонно-сэргэтэ олорор усулбууяларга тулсубутуттан үөрүүлэрэ улахан. Ити курдук чакырдар өр кэтэспит баа сааалара туолан, гаас ситимэ тартыллан, нэһилиэктерин салгыи сайынарыга түмсэн, өссө күүрэн-хааран үлэһиһиргэ биһир эрэллээхтэр.

Марфа ПЕТРОВА.

Суолу туттааччылар сэминээрдэрэ

Сэтинньи 11 күнүгэр Дьоккуускай куоракка «Азимут» отель кэмпиризисийэлиир саалатыгар ирбэт тон усулбууятыгар суолу бырайыактаһын уонна тутуу уратыларын дьүүллэхэр сэминээр буолан ааста. Манна «Росавтодор» Арассыйа суолларын агентствотун уонна Уһук Илин регионнар суолларын управлениетин, научнай үнүстүүтүр салайааччылар испислиһистэрэ кытыннылар.

Сэминээр «Росавтодор» федеральной суол агентствотун суол тутуутун уонна көрүүтүн-истиитин управлениетин салайааччытын солбуйааччы Р.М. Гайнетдинов салайан ытта. Кыттыны «Росдортехнология», «Дальний Восток», «Упрдор Виллой», «Упрдор Забайкалье», «Упрдор Лена», «Упрдор Прибайкалье», «РосдорНИИ», СибАДИ, «Саха Өрөспүүбүлүкэтин суолга управлениета» тэрилтэлэр, Саха сиринээһи ирбэт тон үөрэттэрэр үнүстүүт, суолу тутар тэрилтэлэр салалталара уонна испислиһистэрэ ыллылар.

Киһири тылы «Упрдор Виллой» тэрилтэ салайааччыта Н.И. Андреев эттэ.

Сэминээр кыттылаахтара хоту дойдуну ирбэт тон сиригэр-уотугар айан суолларын бырайыактаһын уонна тутуу уопутун дьүүллэстилэр, айан суолларыгар ирбэт тон ириитин түмүгэр тахсар алдьанылар биричиинэлэрин ырыттылар, ону утары ханнык үлэлэри ытылааха сөбүн кэспэттилэр.

Сүрүн дакылааттары «Упрдор Виллой» кылаабынай инженерэ А.В. Дерес, «Дальний Восток» кылаабынай инженерэ В.В. Тимонов, Саха сиринээһи ирбэт тон үөрэтэр үнүстүүт научнай сотруднига И.В. Сыромятников, Омскайдаагы СибАДИ бэрэстэбиитэлэ Г.М. Левашов, уо.д.а. онордулар.

Киһи ырытылаах кэспэтигэ сэминээр

кыттылаахтара хоту дойдуну ирбэт тон сиригэр-уотугар айан суолларын бырайыактаһын уратыларын учуоттаан, нормальер докумуоннарга уларыты киллэрэр уопдаспытын, ирбэт тонун харыстыыр ньымалары научнай үнүстүүтүгэр кытары биһиргэ үөрэтэн бырайыакка киллэрэр наадатын, хотугу сиргэ суолу тутуу атын регионнартан бэйэһэ туар сыаната хас эмэ бүк ыараханын үбүлээһиннэ учуоттууру тоһоһоһон бэлэстэттилэр.

Сэтинньи 12 күнүгэр сэминээр кыттылаахтара, бастаан, бөртөлүөтүнэн Томло улууһун киһингэр Хаандыгааа көтүлүр. Онон киһилэр Алдан өрүгү туоруур муоста тутуллар сирин-уотун көрдүлэр, улуус уопастыбаннаһын кытары көрсөн, муоста тутуллар

хайысхаларын дьүүллэстилэр, олохтоохтор санааларын иһиттилэр. Санатан эттэххэ, Алдан өрүгү туоруур муоста быйылгыттан бырайыактаһын үлэтэ сабаланаан, 2022 сылга тутуута түмүктэнэрэ Росавтодор федеральной агентство үлэтин былааныгар киирэн турар.

Күн иккис анаарыгар делегация Чурапчы сэлэтиннэтигэр көтөн кэллэ. Манна киһилэри «Халыма» федеральной суол 90-190 км учаастаһын көрөр-истэр Чурапчытаагы «Дорожник» ХЭТ генеральной дирижтэрэ Г.Г. Владимиров көрсөн, хапытаалынай ерөмүөн бара турар суол 149-162 км учаастаһар арыаллаата. Чурапчы сирэ-уота ирбэт тон муһутуур чугас сытар, бус сирдэххэ-уоттаах буолан, манна үлэһири бэдэрээччиттэр «Мегинские автомагистраль» ХЭТ, «Дорисс» АО үлэтин ситэрбэххэ хантырааба көтүрүлүннэ. Арассыйа суолга салайааччылар, сэминээр кыттылаахтара бэдэрээччиттэр, суолу бырайыактааччылар санааларын иһиттилэр, үлэ хаамытын билистилэр. Баар кыһалгалары мизстэтигэр көрөн-истэн, санааларын эһиитилэр. Тыйыс айылбаһыт үлэһэ-хамнаска үөскэтэр күһүмэһэйдэригэр Арассыйа суолларын үрдүкү салалтата болһомтолоһотук сыһыаннаһан, наадалаах уларыттылары киллэрэр кэмэ кэлбитин бэлэстэттилэр.

Ити курдук, иккис күннээх улахан таһымнаах, киһи ыһырылаах сүбэ муннаах дойдубут суоланиһэ туһуларга төһүү буолуо диэн эрэл санааны үөскэттэ.

«Дорожник» ХЭТ пресс-киһинэ.

Чуораайыттаба — Тыгын Дархан киинэ

Болтоно - Чурапчы улуунун биір саамай баай устуоруйалаах, былыр — былыргыттан элбэх биллэр дьон төрөөбүт-үөскээбит, улааппыт, улууска биір бастык сирдээх-уоттаах кырдыабыс нэһилиэгинэн биллэр. Манна Улуу Куданса хос сиэнэ Үрүн Бас Болтоно сыдыааннара уутуйан олохсуйбут сирдэрэ. Хотугулуу илин өттүнэн Таатта улуунун Тыараһа нэһилиэгин, арбааны хоту өттүнэн Кытаанах, Сылан нэһилиэгин, арбаанан Хатылы нэһилиэгин кытта быысаһар. Нэһилиэкпитинэн Таатта, Түөйэ, Наммара үрэхтэрэ ааһаллар, элбэх алаас сирдэрдээх. Номоххо кэпсэнэринэн, Үрүн Бас Болтоно эһитигэр Дыгынга ыалдьыттыы сырыттабына, нууччалар кэлэн сэриилээбиттэр. Онтон куттанан, Лена өрүһү атынан харбатан туорабыт уонна Аммаба Бадараан Төрдө диэн сиргэ (билигин төрдүс Чакыр нэһилиэгэ) тахсан олохсуйбут. Биіргэ төрөөбүттэрин уопаттара бултуу сылдьан, иһини уопаттарын көрсөн билсибиттэр уонна билингэ Болтоно сиригэр-уотугар аҕалан олохтообуттар.

Үөһэ ахтан аһарбытым курдук, Болтоно нэһилиэгэ саха норуотугар үгүс үтүөлээх-өһөлөөх, тумус туттар дьону бэлэхтээбит түөлбө буолар. Манна Арасыйыаба, Саха сиригэр тийэр биллибит учуонайдар, политической дийэтэллэр, суруйааччылар, артыыстар үүнэн тахсыбыттарын бары билэбит. Нэһилиэкпит өн сирдээх-уоттаах, баай хара тыалардаах буолан, былыр-былыргыттан дьон-сэргэ сүөһү-ас ииттэн, сөбүлээн олохсуйар.

2018 сыллааха муус устар 4-5 күннэригэр Чурапчы улуунун Болтоно нэһилиэгин ытык - мааны сиригэр Чуораайытта алааска «Сахафильм» «Тыгын Дархан» киинэ биір кизн далааһыннаах, элбэх киһи кыттылаах сюжета уһуллубута. Манньык түгэн түбэһиэхэ буолбатах дии саныыбын. Биір дойдубулаахпыт, бары ытыктыыр, билинэр суруйааччыбыт, элбэх дьон ытыктыыр учуутала

Василий Семенович Яковлев-Далан суруйбут айымньытынан бу киинэ уһулунна. Бу Чуораайытта алааһыгар саха бастакы лингвист-учуонайа, саха суругун - бичигин төрүттээбит, алпабыытын айыт, саха норуотун сайдыытыгар үөрэх-билии, духуобунас таһымын кэрэхсэппир, омух быһыытынан уратыбытын, иһини кэскилбитин мэктиэлиир Ийэ тылбыт суругун-бичигин төрүттэспит улахан киһибит Семен Андреевич Новгородов төрөөбүтэ.

Киинэ уһуллар күнүн иһинэ Чуораайытта Эбэбэ тийээн сизэри-туому толорбулут. Онно киинэ режиссера Никита Иннокентьевич Аржаков, Болтонотон В.А.Саввин аатынан ДНТ дириэктэрэ Николай Николаевич Бушув, алгысчытынан нэһилиэк ытыктанар олохтообо Илья Михайлович Слепцов уонна мин буолан сылдыбыппыт. Ол күн халыктык былыт халлааны бүрүйэн, сыа хаар үлүктүү түһэ турара, силлиэ бөбө этэ. Киһи соһуйуох, алгыс кэнниттэн силлиэ, хаар тохтоон, чуумпуран хаалбыта, күммүт чабыллыа тыкпыта. Алгыс баһа сыаланан, устууну саҕалыйар күн халлаан кылбаарыччы ырааһыран, сааскы чабылхай күн саңдаарыччы тыкпыта, сарсыарда эрдэттэн сүүстэн тахса аттаах боотур, тыһыынча кэринэ сатыы буойун тобуоруспута. Көрөргө умнуллубат ураты түгэн этэ.

Киинэ уһуллуутугар улуустат нэһилиэктерэ 20-лии, 40-нуу, оттон Чурапчы салиэннэтиттэн тэрилтэлэр, олохтоохтор 500-чэкэ эр киһи кыттыбыта. Нэһилиэктер аайыттан сылгыһыттар аттарын миинэн кэлитэлээбиттэрэ, ыраах сытар сорох нэһилиэктертэн массыынаба тизээн аҕалбытара. Тэрээһин үлэтэ саамай эппиэттээх этэ. Болтоно сиригэр уһулларынан, эппиэтинэс, хара үлэтэ барыта биһизэх сүктэриллибитэ. Дьону хонноруу, түһэри, аһаты, ыаллартан от атылаһы, даллары уларсыы, суопу астары, бэлэмнээһин, онтон да атын тэрээһин үлэлэр элбэхтэр этэ. Дьону барытын түһэрэр сир суоһунан, ыаллыы Хатылы нэһилиэгин эбийиэктэригэр эмиэ түспүттэрэ. «Чурапчы» ТХПК

1000-тан тахса киһини күннэ биірде сылаас аһынан хааччыбыта.

Киинэ бүтэһик каадырдарын устуу саҕана, муус устар 7 күнүгэр, Василий Яковлев - Далан оҕолоро, киһилэр дьизэ кэргэттэрэ кэлэ сылдыбытара. Ол күн Болтоно орто оскуолатын үөрэнээччилэрин, учууталларын, нэһилиэнньэни кытта көрсүһүү, санаа атастаһыта буолбута.

«Тыгын Дархан» киинэбэ уһулларга Чурапчы улуунун бары нэһилиэктерин эр дьонно кыттыбыта. Ол курдук, массовкаба 1000-тан тахса киһи, 100-тэн тахса аттаах сылгыһыттар тус кылааттарын киллэрсибиттэрэ. Болтоно нэһилиэгиттэн массовкаба уонна атынан барыта 49 киһи кыттыбыта.

Бүтүн саха норуотун түмүт, улуу өбүгэлэрбит туһунан сырдатар «Тыгын Дархан» киинэ Болтоно нэһилиэгин Чуораайытта алааһыгар уһуллуута — барыбыт кизн туттуута.

Бу саха омух устуоруйатын, культууратын, духуобунай баайын, үгэстэрин көрдөрөр сүткэн суолталаах киинэни режиссер Никита Иннокентьевич Аржаков уонна киһи биіргэ үлэлиир хамаандата үлэлэһэн, саха норуотугар бэлэхтээтэ. Киинэ кэлэр көлүөнэбэ, кэлэр үйэ дьонугар үйэлээх бэлэһинэн, устуоруйа кэрэһитинэн буолуоба.

Биһиги, Болтоно нэһилиэгин олохтоохторо, манньык сүткэн суолталаах, эппиэтинэстээх дьаһал үрдүк таһымна ааспыттыттан наһаа астынабыт, үрдүкү күүстэрибитигэр махтанабыт. Киинэ дириэктэрэ Вера Филиппова тэрээһин үлэни олус сатабыллаахтык салайан, тэрийэн, биһиги, толорооччу өрүттэр, үлэни-хамнаһы тэрийэрибитигэр улаханник көмөлөстө.

Дьонун дьонун олоһунан баай, сиздэрэй, өн — быһаан айылбалаах тапталлаах дойдубут Болтоно нэһилиэгин дьонун туонатыгар «Тыгын Дархан» киинэ уһуллубута үйэлэргэ умнуллуу суоҕа, уос номоҕо буолан кэнчээри ычакка кэпсэнэ туруоба.

Убаастабыллаах Никита Иннокентьевичка уонна киһи айар кэлэктиибигэр ситиһиһээх, айымньылаах үлэни, кытаанах доруобуйаны баҕарабын.

Варвара МАКАРОВА,
Болтоно нэһилиэгин баһылыга.

— ТЭРИЛТЭ ТҮБҮГЭ —

“Үрүн торуоска” декада чэрчитинэн

Хас сыл аайы алтынньы 15 кыһыһылат — «Үрүн торуоска» Аан дойдутаабы күнэ. Бу күн көрбөттөр Аан дойдутаабы федерацияларын көбүлээһининэн 1970 сылтан бэлиэтэнэр. Арасыйытаабы уопастыба 1987 сылтан кыттыһан саҕалаабыт. Онон алтынньы 15 күнүттэн сэттинньи 13 күнүгэр диэри Арасыйытааба, Саха сиригэр уонна улуустуугар араас таһымнаах тэрээһиннэр ыытылыннылар.

Ол курдук, бибилиэтиэкэ үлэһиттэрэ 1994 сыл сэттинньи 23 күнүнээби 78 №-дээх “О библиотечном деле” Федеральнай сокуонугар олобуран үлэни тэрийэн ыытабыт.

Сокуон II Баһын 8 ыстатыйата “Права особых групп пользователей библиотек” буолар. Доруобуйаларыгар хааччахтаах дьону көмүскүүр аналлаах. Учюкка турар киһи компьютернай технология бары көрүнүнэн эбэтэр анал бырагырааманан информацияны кэмигэр толору ыларыгар, усулуобуйа тэриллэригэр болбомтону уурабыт. Кыайан бибилиэтиэкэбэ кэлбэт дьонно внестационарнай көрүнүнэн докумуону тиздэллэр, ылапалар.

Улуустаабы киин бибилиэтиэкэ нэһилиэнньэбэ информацияны тиздэр киин буолар.

Харахтарынан инбэлиит дьон ааҕалларыгар табыгастаах бары усулуобуйа үөрэтиллэн тэриллэр. Ол курдук, 2006 сылтан Өрөспүүбүлүкэтээби көрбөттөр анал бибилиэтиэкэлэрэ кыбаартал аайы улахан шрифтиэх “Көмүлүк” уопастыбаннай-информационнай сурунаал таһаарытын 33 ахсаанынан бэчээттир. Саха Өрөспүүбүлүкэтин культуура уонна духуобунай сайдыыга министриэтибэтэ, Өрөспүүбүлүкэтээби көрбөттөр анал бибилиэтиэкэлэрэ СД — R (MP 3) санарар кинигэлэри, уус-уран айымньылары уһулбута кэрэхсэбиллээх.

“ЛитРес” Арасыйыта электроннай бибилиэтиэкэтигэр регистрацияланан, ааҕыаха, истиэххэ эмиэ сөп, мань тэнэ Өрөспүүбүлүкэтээби көрбөттөр анал бибилиэтиэкэлэрэ таһаарыт Аудио-кинигэ сыһыарыларын туһанабыт. Доруобуйаларыгар хааччахтаах дьонно былааннаах тэрээһиннэри, ирдэбиллэргэ эппиэттиир үлэлэри сыллата ыытабыт. Ол курдук, былырын баччаларга “Үрүн торуоска”

ыйынньык чэрчитинэн, «Олохо-дьулурууна, сиргэ — тапталынан» диэн олохтоох Көрбөттөр уопастыбаларын кытары тэрээһин үрдүк таһымна ааспыта. Бэрэссэдээтэл Серафим Серафимович Новгородов, солбуйааччытын Татьяна Антонова Васильеваны кытта үлэлиир куруук көхтөөх буолар.

Быйыл олунньу 26 күнүгэр Аҕа дойдуга Улуу сэриитин кыттылааҕа, РСФСР үөрэбириитин туйгуна, Саха АССР культууратын үтүөлээх үлэһитэ, тылбаасчыт, хоһоонньут Гаврил Дмитриевич Ефимов-Аратаа төрөөбүтэ 100 сыла туоларынан, «Алаас уола Аратаа» диэн улуустаабы хоһоон ааҕытын куонкуруна буолан ааспыта.

Бу сааскыттан ыарыы турбутунан сибээстэн, үлэ көрүнүн уларытан социальнай ситим нөһүө үлэлэһэбит. Көрбөт поэт, публицист, учуутал, сахаларга бастакы тифлопедагог, көрбөттөргө аналлаах Брайль шрибинэн сахалыы алпаабыт ааптара, СӨ культууратын үтүөлээх үлэһитэ, СӨ үөрэбириитин туйгуна, “Гражданской килбизин” бэлиэ кавалера, СӨ Суруйааччыларын сойууфун

чилиэнэ Иван Николаевич Егоров-Иван Горнай төрөөбүтэ 85 сылыгар аналлаах “Мин сүрэхпинэн көрөбүн” диэн доруобуйаларыгар хааччахтаах дьонно ааҕытыгар куонкурсу тэрийбиллит.

Өрөспүүбүлүкэтээби көрбөттөр анал бибилиэтиэкэлэрэ тэрийбит И.Н.Егоров-Иван Горнай кэрэһинигэр аналлаах Бүтүн Арасыйытаабы «Егоров ааҕыла - 2020» куонкурсука биһиги улуустан Дмитрий Михайлович Неустроев кыттан, суруйааччы “Мин көрөбүн сүрэхпинэн” диэн хоһоонун ааҕан, “За вдохновенность” анал ааты ылан үөрдүбүт.

Аан дойдутаабы “Үрүн торуоска” ыйынньык чэрчитинэн, Дойдуга бэриниһээх буолуу сылыгар аналлаах “Мин Чурапчым” диэн куйаар ситимин нөһүө онлайн-викторина куонкуруна түмүктэнэ.

Ытыллар тэрээһиннэри churbiblioteka инстаграм страницалар сэргээн көрөргүтүгэр ынырабыт.

Римма ПЕТРОВА,
улуустаабы киин бибилиэтиэкэ
сотрудника.

— УБУЛУӨЙДЭЭХ БИИР ДОЙДУЛААХПЫТ —

ЧУРАПЧЫТТАН – ТӨРДҮС НОРУОДУНАЙ СУРУЙААЧЧЫ

Василий Назарович Егоров-Тумарча-прозаик, публицист, ССРС Суруйааччыларын сойууһун чилиэнэ. Саха Өрөспүүбүлүкэтин култууратын үтүөлээх үлэһитэ, Саха Өрөспүүбүлүкэтин онгортон таһаарыы эйгэтигэр Судаарыстыбаннай, Алексей Елисеевич Кулаковскай аатынан Саха Өрөспүүбүлүкэтин Судаарыстыбаннай бириэмийэлэрин лауреата. Кинигэ Саха Өрөспүүбүлүкэтин Ил Дарханын Айсен Сергеевич Николаев бу дьыл балабан ыйын 21 күнүнээби 1424 нүөмэрдээх Ыйаабынан «Саха норуодунай суруйааччыта» үрдүк аат инэршиллэнэ.

баарда баһыан, олох күүмүсэйдэрин этэнэ туоруур. Саха омук быһыытынан ураты психологията, олох көрүүтүн философията уус-уран айымньыга ситэ-хото арылла илик. Дьэ, бу өттүнэн Кууһума уобараһа аабааччы кутун-сурун тутан, бэйэтин кытта аабааччыны билиһиннэрэн иһэр, олус табыллыбыт, биһирэмнээх уобарас.

1989 сыллааха кини ССРС Суруйааччыларын сойууһун чилиэнэ буолар.

Василий Назарович 1991 сыллааха Чурапчыга көһөн Хахыйах диэн сиргэ олохсуйбута. «Кулаада» диэн бааһынай хаһаайыстыба чилиэнэ буолбута. Амма кытылыгар, хорообор муостаах хойдубут, ханыл ыччат хайбаабыт, хомойоххоон ханылылаһыт «Хахыйах» диэн харыстабыллаах ааттаах аныгылыы тутуулаах сана бөлүөлүкэ сыныннар кини бэртээхэй баазатын туттары ситиспитэ. Суруйааччылар Далан уонна Тумарча дьыллар кэккэлээх тураллара. Иккин олус тапсар холку, кизн кизиллээх дьон эбит этэ уонна кинилэр бу Хахыйахха орооллорго, дьыллар уоттара хайдах эрэ айылбалыын тэнгэ дьүөрэлэһэн, бу сири ытык сир курдук өйдөбүллээх онорбуттара. Суруйааччы Тумарча тыаба ороолор кэмигэр эти-үүтү дэлэтигэр үрдүк көрдөрүүлэрин иһин 1993 сыллааха Саха Өрөспүүбүлүкэтин Судаарыстыбаннай бириэмийэтин лауреата үрдүк ааты ылар чизскэ тиксипитэ. Төрөөбүт норуота сана олоххо үктэниитин илэ хараһынан көрөр дьолломмута, дойду үрдүнэн ытыллар социальнай-экономическай, политическай суолталаах хамсааһынга сэмэй кылаатын киллэрбитэ.

Мань тэнэ саха биллиилээх суруйааччыта бу ааспыт өттүгэр сабыллан турбут, дьон-сэргэ кистэн, сибигиннээн эрэ кэпсэтэр тизмэтигэр «Уодаһын» диэн дьиннээх олоххо олохсубут сэхэнэ 2003 сыллааха бэчээттэммитэ. Манна Сталин кэмнээби уустук кэм биер сиртибэтин туһунан сэхэн геройа Ефим Данилов уобараһыгар дабаан суруйбута. Саха Өрөспүүбүлүкэтин бастакы Бэрэсидьиэнэ М.Е. Николаев дьаһалынан «Өлүөнэ – Туора Күөл» өрөспүүбүлүкэтээби бырагырааманан уу ситимин тартыы туһунан «Өлбөт мэнэ уутун уустубат тымыра» диэн кинигэ 2005 сыллааха тахсыбыта.

1996 сыллааха олунньу 21 күнүгэр суруйааччы Василий Назарович Егоров – Тумарча 60 сааһыгар аһаммыт дьоро кизнэтигэр үөрүүтүн үлүстэ, биер дойдулаахтара – Одьулуун нэһилигин олохтоохторо култуура сыныннан кинигэр мустубуттара. Бу нэһиликтэн поэтар Гаврил Биилин, Феоктист Софронов, Дмитрий Дьадаев, учуонайдар убай-балыс Альбина, Иннокентий Поисеевтар, Егор Карпов, Арассыйа Суруналыыстарын сойууһун чилиэнэ Егор Сибиряков, СӨ үтүөлээх бырааһа Мария Ефремова уо. д. а. үүнэн тахсыбыттара. Саха норуодунай суруйааччыта Семен Андреевич Попов – Сэмэн Тумат Чурапчы сирэ сахалыы сурук-бичик сайдыытыгар Новгородовтан сабалаан киллэрсипит кылаата улаханын бэлиэтээбитэ. Ол курдук, Саха бастакы романын суруйбут Эрилик Эриистиини, нуучка поэматын «Евгений Онегин» сахалыы санардыбыт Дьон Дьанылыны, аныгы наука сайдыытынан сбилэммит тыа сирин олохун туһунан бэртээхэй романы суруйбут Саха норуодунай суруйааччытын Василий Яковлевы-Даланы, бөдөн историческай романы суруйбут уонна Саха сиригэр бырамыысыланнас, геология сайдыытын туһунан Саха литэрэтиирэтигэр, сонун тизмэни

сабалаабыт Василий Назарович Егоровы – Тумарчаны биэрбиппитинэн, кизн туттуохтаахпыт диэн сүргэтэ көтөбүллэн туран тоһоболоон эппитэ.

2006 сыллааха олунньу 27 күнүгэр Одьулуунна Тумарча 70 сааһын чизстээгин буолан ааспыта. Үбүлүөйдээх тэрээһини Чурапчытаабы кини бибилиэтискэ дириэктэрэ Вера Аллопонова Платонова иилээн-сабалаан ыппыта. «Чурапчы улууһа» муниципальнай тэриллии баһылыга Иннокентий Николаевич Аммосов улуус дьокутааттарын Мунньабынан Чурапчы улууһун бочуоттаах гражданина аат инэршиллитин иһитиннэрбитэ уонна бочуоттаах билиэни, дастабырыанньаны туттарбыта. Онтон Саха сирин суруйааччыларын сойууһун бырабылыанньатын бэрэссэдээтэлэ, норуодунай поэт Наталья Иванова Харлампьева Чурапчы чачы талааннаах суруйааччылары биэрбитэ диэн туран, Тумарча билинни кэм публициһын быһыытынан күүскэ үлэтиирин, сойуус үлэтигэр көмөтүн бэлэстээн кылары эбэрдэлээбитэ. Ити кинигэтэн Сэмэн Тумат, «Бичик» кинигэ кыһатын кылаабынай эрдээктэрэ Валерий Николаевич Луковцев, олохтоох суруйааччы Павел Петрович Федоров-Сомоно уонна Дьокуускайтан тахсыбыт Дьуоубунас пуондатын туттаах үлэһитэ Ольга Михайловна Харайбатова тыл этэн эбэрдэлээбиттэрэ. Ольга Михайловна Ил Түмэн дьокутаата Альбина Иннокентьевна Поисеева ыппыт эбэрдэтин дорукчу ааһан үбүлүөйдээх биер дойдулаахпыттар туттарбыта. Одьулуун нэһилигин дьаһалтатын баһылыга Людмила Васильевна Ефремова «Одьулуун нэһилигин бочуоттаах гражданина» ааты инэрбиттэрин иһитиннэрбитэ. Онтон улуус култуураба салалтатын начаалынньыга Дмитрий Дмитриевич Попов уонна «Чурапчы» айар түмсүү салайааччыта Валентина Дмитриевна Пинигина суруйааччы ыччаты иитиигэ өй-санаа, тыл-ес уонна публицист быһыытынан көмөтүн тоһоболоон бэлэстээбиттэрэ. Орто оскуоланы биергэ бүтэрбит, добордоспут дьонун улахан бөлөбө Михаил Родионович Сысолятин, Петр Александрович Старостин, Иван Петрович Пономарев, Гаврил Семенович Колесов олус истин тылларынан эбэрдэлээбиттэрэ. Дьокуускайтан физико-математическай наука доктора Иван Иванович Шамаев Тумарча уопастыбаннай олоххо кыттытыын, демократическай ахайсхалаах айарын-тутарын бэлэстээбитэ. Ити курдук, суруйааччы 70 сааһа эмиз дьонунук, дьон өйүгэр-санаатыгар дириг өйдөбүллэрдээх ааспыта.

«Өбүгэ тыына» диэн романа 1995 сыллааха «Чолбон» сурунаалга тахсыбыта. 2010 сыллааха «Өбүгэ тыына» роман бастакы кинигэтэ «Одьулууннар» диэн төрөөбүт нэһилигин аатынан тахсыбыта. Онно оло сааһын нөгүө дойдутун сэри иһиннээби уонна кининнээби олохун уустаан-ураннаан көрдөрбүтэ. Бу кинигэ сабаланыытыгар ааттар: «Ийэлээх аһам, убайдарым уонна бырааттарым сырдык кэриэстэригэр аныгыбын» диэн суруйбут. Манна литэрэтиирэ атын айымньыларын курдук, уларыбака-тэлирийбөккэ, ахтыллар дьон-сэргэ, ойууланар сирдэр-уоттар ааттара олоххо баарынан бэриллбиттэрэ биер дойдулаахтарыгар, тэпик тэннээхтэригэр, үтүө үлээнээхтэригэр сүдү улахан суолталаах бэлэх буолар. «Өбүгэ тыына» роман иккис чааһа «Өбүгэ тыына: Халбас харата» 2015 сыллааха тахсыбыта. Бу кинигэбэ ааттар ааспыт үйэ анараа таһаатыгар,

тобус уонус сыллар кирбиилэригэр тыа сирин олохун онкула тосту өбүлүүтүн, бастакы бааһынай хаһаайыстыбалары тэрийиини, дьон-сэргэ өйө-санаата, быһыыта-майгыта уларыыларын тустарынан сиилини, итэбэтиилээхтик суруйбута.

Василий Назарович «Биһиги Аан Дархаммыт» диэн Саха Өрөспүүбүлүкэтин бастакы Бэрэсидьиэнэ М.Е. Николаев 75 сааһын көрсө 2007 сыллааха кизн ис хоһоонноох, дириг энсииллээх уус-уран хабааннаах историческай-документальнай кинигэни суруйбута кэрэхсбиллээх. Роман иккис кинигэтэ 2011 сыллааха тахсыбыта. Онтон «Михаил Николаев үрдүк дабайыылары» кинигэ 2017 сыллааха тахсыбыта. «Эн биһиги тапсыа этибит» диэн доборугар, саха норуодунай суруйааччыгар В. С. Яковлев-Далан төрөөбүтэ 90 сылыгар анаан таһаарбыта. Иккис суруйааччы дойдутугар – Чурапчы Амма эриэккэс мизстэтигэр Хахыйахха сүткэн уларыылаах уустук сылларга олохон, бэйэлэрин бастын айымньыларын айбыттарын туһунан кинигэ 2018 сыллааха тахсыбыта. Бу кинигэ эбиллэн, тупсарыллан, «Даланын – биергэ» диэн ааттанан, «Бичик» кинигэ кыһатыгар эмиз ол сыл тахсыбыта.

Василий Назарович быйыл сана романа кун сирин көрдө. Кинигэ аата «Алмаас уонна кыһыл көмүс кистэлэнэ». Бу кинигэбэ иккис сэхэнэ киирбиттэр. «Алмаас кистэлэнэ» уонна «Кыһыл көмүс кистэлэнэ» диэннэр. Бу сэхэнэр эрдэ 2016 уонна 2019 сылларга «Чолбон» сурунаалга тахсыбыттара. Философскай наука хандьыдаата, доцент, Саха Өрөспүүбүлүкэтин үөрэбириитин туйгуна, СӨ Суруналыыстарын сойууһун чилиэнэ Егор Гаврильевич Винокуров суруйааччы 85 сааһын көрсө олохун уонна айар үлэтин сырдатар «Тумарча – Геолог. Суруйааччы. Уопастыбанньык» диэн монографията быйыл тахсыбыта.

Тумарча олохпутугар баар проблемалары кырдыктаахтык суруйар сытыы берүөлээх публицист быһыытынан биллэр. Кини этэр санаата – бүтүн саха норуотун кыһалбата диэн норуот сыаналыыр. Василий Назарович чачы сахалыы өйдөөх-санаалаах, олоху хайдах баарынан, тугу да кизгэппэккэ суруйар хорсун публицист. Элбэх суруйбут ыстатыйаларыгар саха дьонун барыбытын дьиксиннэрэр глобализация, маассабай култуура сабардааһынын кырдыктаахтык суруйан кизн аранга таһаарбыта. Кини «Суруйааччы уопастыба олобо уонна тыа сирэ» диэн Саха сирин суруйааччыларын XIV –с сийизнигэр дакылаата саха дьонун биһирэбиллэн ылан, кизн кэпсэтиини таһаарбыта. Кырдыгы кэпсиир демократическай тыыннаах дакылааты уопастыба үрдүктүк сыаналаабыта. Саха норуотун инники дьылбатыгар дьин чачы ис дуунатыттан кыһаллара кини публицистикатыгар чабылхайдык көстөр.

Саха Өрөспүүбүлүкэтин Судаарыстыбаннай бириэмийэтин лауреата, суруйааччы, публицист Василий Егоров-Тумарча айымньыларын норуот мэгдэи кэрэхсир, олох кырдыгы, сүлпэт-оспот, ааспат ыарылаах суолларын сырдатар сыаллаах, бүтүннү олоху кытары ситимнээн суруйарга дьулуһарын биһирээр. Ол иһин дабыан элбэх аабааччылаах, туруу үлэһит, кырдыгы туруулааһааччы аатын ылан ылла.

Чурапчы улууһун дьаһалтатын, дьонун – сэргэтин аатыттан Василий Назаровичи үөрүүлээх үбүлүөйүнэн, Норуодунай суруйааччы үрдүк аатын ылыбыктынан, итиитик – истинник эбэрдэлиити! Баһарабыт кытаанах дорубуйаны, айар үлэбэр өссө үрдүк ситиһиилэри, чугас дьоннор дьолу, или – эйэни!

Чурапчы улууһун дьаһалтата, дьокутааттарын Сэбиэтэ, уопастыбаннаһа.

Василий Назарович 1935 сыллааха олунньу 13 күнүгэр Чурапчы оройуонун Одьулуун нэһилиэгэр Дьабыылта колхуостаах дьиз кэргэннэ төрөөбүтэ, онон быйыл үбүлүөйдээх 85 сааһын бэлиэтээтэ.

Кини Дьокуускайга 2 №-дээх интэринээт-оскуолаба олохон үөрэнэ сылдьан, онус кылааһы Чурапчыга тахсан бүтэрбитэ. 1958 сыллааха Читаттан Сэбиэскэй Армияба сулууспалаан кэлээт, Саха судаарыстыбаннай университетин ИТФ геологоразведочнай салаатыгар үөрэнэ киирбитэ. Үөрэбин бүтэрээт, инженер-геолог дипломнаах. Үөһээ Индигирдээби геологоразведочнай экспедицияба геологунан үлэлээбитэ. 1968 сылтан Саха сиринээби территориальной-геологической управлениеба научнай-технической информация партиятыгар геологунан, правочнай-информационнай отдел начаалынньыгынэн, «Якутгеология» патентовед-геологунан үлэлээбитэ. 1984 сылтан суруналыыс үлэтигэр көспүтэ. «Хотугу сулус» (билигин «Чолбон») сурунаалга сэттэ сыл литэрэтиирини эрдээксийбэ үлэлээбитэ.

Василий Назарович айар үлэбэ холонуутун 1977 сыллааха «Кыым» хаһыакка бэчээттэппит «Солуччу» кэпсэтинэн сабалаабыта. 1982 сыллааха «Кырыыстаах таас» диэн сэхэн 2000 сыллааха нууччалыы тыпынан тылбаастанан тахсыбыта. Бу айымньы туһунан 1985 сыллааха «Литературнай хаһыакка» Павел Уляшев диэн критик «Полярная звезда» сурунаалга бэчээттэммит айымньылары ырытарыгар Василий Егоров-Тумарча «Кырыыстаах таас» диэн сэхэнин дьиннээх психологическай суруйуу быһыытынан сыаналаабыт этэ. Бу сэхэн аабааччы ортоугар сэнээрини ылан, Тумарчаны айар үлэбэ өссө күүскэ угуйбута. «Кырыыстаах таас» сэхэнэ 1986 сыллааха «Полярная звезда» сурунаал 5 №-гэр нууччалыы тылбаастаммыта.

1985 сыллааха «Өрүһүнүү» диэн романа бэчээттэммитэ. 1994 сыллааха «Өрүһүнүү» диэн романын салгытыта «Олох ситимэ» диэн роман бэчээккэ тахсыбыта. Тумарча «Өрүһүнүү» уонна «Олох ситимэ» диэн романнарын сүрүн геройа — Кууһума Тарайаарап. Кини бэрт кыра сааһыттан тулаайах хаалан, араас детдомнарга иитиллэн, орто оскуоланы бүтэрэн, Саха Судаарыстыбаннай университет геологоразведочнай отделениетыгар үөрэххэ киирэр. Бу айымньыга ойууланар үгүс түгэннэр суруйааччы олохун сорох кэрдикс кэмнэригэр тирээбэр. Манна ааттар Кууһума Тарайаров уобараһынан сэри сабана оло саастара ааспыт дьон олохторун-дьаһахтарын сыныан көрдөрөр. Василий Назарович Егоров – Тумарча болгомтотун кинигэр оло киһи олоххо буһуута-хатыыта, киһи личность быһыытынан үүнүүтэ-сайдыыта сиилини ойууламмыт. Кууһума Тарайаров олох муччүргэннээх түгэннэригэр түбэстэр, сорообор бэйэтэ сытыытынан-хотуутунан, имигэс өйүнэн, сорообор

— ҮБҮЛҮӨЙДЭЭХ БИИР ДОЙДУЛААХПЫТ —

Василий Назарович Егоров - Тумарчаба эбэрдэ

Одүүлун нэһилиэгэ — баай устуоруйалаах, үтүө үгэстэрдээх дойду. Манна саха фольклорун маанайгы чинчийээччи-хомуйааччылартан биридэстэрэ Сэһэн Боло, уран тыл уустара - байиэттэр Гаврил Егоров — Биилин, Дмитрий Дыдаев, Феоктист Софронов үөскээбиттэрэ, олоһбуттара. Биир кизн туттар киһибитинэн бу дойдуттан куорсуун аныынан, төрүт уус сириттэн куус-уох ылан, билигин саха литэрэтиирэтин биир бөдөн прозаига, публицига Василий Назарович Егоров — Тумарча буолар.

Сахаба сэдэх инженер-геолог идэтин баһылаан, Сахатын сирин аар тайбатын уһаты-туора хааман, кэрэ айылҕатын уонна үтүө үлэһит дьонунун алтынан, айар кут абылтанар ылларан, 1977 сыллаахха "Кыым" хаһыакка бэчээттэммит "Соһучу" диэн кэпсээниттэн саҕалаан, 50-ча сыл устата 10-тан тахса бөдөн айымньылары уонна үгүс элбэх кэпсээннэри, ыстатыйалары өрөспүүбүлүкэ хаһыаттарыгар, сурунаалларыгар бэчээттипит. Бу айымньыларга геолог уустук үлэтин, дьылҕатын уонна төрүт олохтоох тыа сирин үлэтин-хамнаһын сэргэ ычаты иити боппуруона, айылҕа харыстабыла, өрөспүүбүлүкэ экономическай интэриэстэрин көмүскээһин кизиник сырдатыллаллар. Кини айар үлэтин биир ситиһиитинэн Саха Өрөспүүбүлүкэтин Бастакы Бэрэсидьиэнэ М.Е. Николаев туһунан уус-уран хабааннаах историческай-документальнай "Биһиги Аан Дархаммыт" диэн айымньыта буолар.

Василий Назарович өр сыллаах айар үлэтэ үрдүктүк сыаналанан, Саха Өрөспүүбүлүкэтин Ил Дарханын А.С. Николаев бу дьыл балаһан ыйын 21 күнүнээби 1424 №-дээх Ыйаабынан киниэхэ Саха Өрөспүүбүлүкэтин норуодунай суруйааччыта бочуоттаах аат интэрилиннэ.

Күндү биир дойдулаахпыт, ССРС суруйааччыларын сойууһун чилиэтин, Саха Өрөспүүбүлүкэтин култууратын үтүөлээх үлэһитин, Чурапчы улууһун уонна Одүүлун нэһилигин бочуоттаах гражданын, тыа хаһаайыстыбатын салаатыгар уонна А.Е. Кулаковскай аатынан судаарыстыбаннай бириэмийэлэр лауреаттарын Василий Назарович Егоровы — Тумарчаны сүдү ааты сүктүккүнэн төрөөбүт төрүт түөлбө — Одүүлунун нэһилигин олохтоохторун ааттарыттан иитиик-истинник эбэрдэлибит!

Ханнык баҕарар киһиэхэ туһунан да кэмнэммит күндү күүһүнэн кини биһигин Ыйаабыт, сыдыаанын салҕаабыт, айылҕалыын алтыспыт төрөөбүт дойдута буолар. «Дойдун аатыгар баар — эн төлөк» диэн бэрт бэргэн этии баар. Эн айыт улахан айымньыларын ортолоругар «Одүүлуннар» диэн автобиографическай хабааннаах романгар очмотобу тапталлаах ааккынан — Манчаары диэн оҕо нөҕүө нэһилиэтин устуоруйата, тулалыыр айылҕата, үтүөкүн үлэһит дьон-сэргэтэ арылхайдык арыллыбыттарын өрүү астына, махтана ааҕабыт, ахтабыт.

Баҕарабыт эйиэхэ, эн дьиз кэргэннэр чэгиэн доруобуйаны, санаттан сана ситиһиилэри, үгүс үөрүүнү, уфун байылыат олоһу. Инникитин да айар үлэн аартыга аһыллан истин, өссө да кэрэ кэпсээннэрин, ылбаай ыстатыйаларын кизин араҕаба тахса, ааҕааччылар биһирэбиллэрин ыла турдуннар диэн алгыспытын аныыбыт.

Ытыктыыр, күндүтүк саныыр убайбыт Баһылай Наһаарабыс!

Саха норуотун биир кизн туттар суруйааччыта буолан, Норуодунай диэн ытыктанар ааты ылбыккынан, үгүс сыллаах сыранг тиллибитинэн ис сурахтаттаттан долгуһан туран эбэрдэлибит!

Үтүмэн элбэх үөрүүнү, кэрэни баҕарабыт,
Сахалыы сайаас махталбытын тизрдэбит!
Эн сахалыы мындыр санаабынан,
Эдэрдии эрчимнээх күүскүнэн,
Үтүө үгүс элбэх сүбэбинэн,
Куус-көмө, бөбө тирэх буолабын биһиэхэ.
Истинник саныыр, холобур онгостор,
Кизн туттар, ытык-мааны киһибитигэр,
Баҕарабыт Эйиэхэ, баҕа санаа бастыгынан
Айар талааның өссө тахсан истин,
Айыларың алгыһынан арыаллан,
Уруйдарынан угуттан,
Чэгиэн, доруобой сырыт,
Санаабытын сатаннын,
Тобулбутунг туюллуң,
Алгыс баһа сыаланнын диэн алгыспытын тизрдэбит.

Эбэрдэни кытта убайың Охоноһой оҕолоро, кийитин, сизиннэрин.

Аба саастаах убай курдук саныыр табаарыһым

Мин Баһылайы кытта Одүүлун төүрт кылаастаах оскуолатыгар бииргэ үөрэммитим. Кинини кытта маанайгы кылааска үөрэнээхтэтиэн билсиптэн алтыспытым. Кинилэр дьиз кэргэннэригэр биир сыл эдьийбизинэн уонна убайбынан дьукаах опоро сылдьыбытым.

Баһылай — төрдүс уол оҕо, кини кэнниттэн быраат, кыыс оҕо буоланнар, улахан дьиз кэргэн этилэр. Баһылай миһигиттэн төүрт сыл кэринэ аба буолан, начаалынай оскуоланы бүтэрбит кэмэ этэ. Маннайгы алтыһы саахымат оонньууттан саҕаламмыта. Ол курдук Баһылай мин убайбынан Михаиллыын иккиэн кизэтин саахыматы умсугуйан туран оонньууллара, онно мин таһыттан көрө олорон үөрэммитим, оһон мин маанайгы тирэһээрим этэ диэхпин сөп. Кэлин улаатан баран, саахымакка оонньуур этибит. Мин бу оонньууну себүлүүр дьарык онгостон, үлэлиир да кэммэр, сааһыран да баран, саахымат дуоскатын кыбына сылдьарым.

Оҕо сылдьан, биһиги дэриэбинэ «саах сэриитэ» диэн оонньуу-күрэх буолара, онно икки хамаандааҕа арахсан баран «сэриилэһэрибит», онуоха хамандьырбыт, салайааччы Баһылай (Вася) буолара, кини кыайылыах хамаанданы баһаарара. Баһылайы төрөппүттэрэ Манчаары диэн таптаан ааттаабыттар этэ, оһон сибээстээн, биһиги кинини «саах сэритин» хамандьыра Манчаары дирибит, ол аата биһиэхэ оҕолорго иһэн хаалбыта.

Мин Баһылай олоһун курдук эмиз орто оскуоланы бүтэрэн, аармыйаҕа сылдьан, үрдүк үөрэҕи бүтэрэн, бэйэм идэбинэн үлэлиин-хамсыы барбытым. Ол кэмнэргэ сибээспит быста быһытыыбыта, арай бочуоттаах сынныаланна тахсан баран, сибээспит төлөтүөнүмүн дөрүн-дөрүн буолара.

Мин кини суруйууларын, элбэх ахсааннаах айымньыларын умсугуйан ааҕар, себэр буолбутум. Күндүтүк саныыр биир дойдулаахым үбүлүөйдээх сааһыгар Саха Өрөспүүбүлүкэтин норуодунай суруйааччыта буолбутунан, улахан ааты ылбытынан үөрэн-көтөн туран эбэрдэлибит! Өссө да айа-тута сырыт диэн баҕа санаабын этэн туран, тус олохтор этэннэ буолууну, доруобуйаны баҕарабын.

Эбэрдэни кытта үөлээннээхтэрин ааттарыттан Саха Өрөспүүбүлүкэтин тутуу бэтэрээнэ, биир дойдулааҕа Афанасий Михайлович СТАРОСТИН.

«Алмаас уонна көмүс кистэлэннэрэ»

Манньык ааттаах кинигэ Саха норуодунай суруйааччыта, бырамысыланнаас тизмэтигэр элбэх кинигэлэрдээх Василий Назарович Егоров-Тумарча төрөөбүтэ 85 сааһын көрсө, «Биһик» кинигэ кыһатыгар бэчээттэнэн табыста. Кинигэ тахсытыгар «Арктик Капитал» ХЭТ генеральнай дириэктэрэ Матвей Николаевич Евсеев улахан өйөбүлү онорбут. Аан тылы, бэйэтин тус санааларын, кинигэ биллэрэр-көрдөрөр, үөрэтэр-сэрэтэр өрүттэрин Саха Өрөспүүбүлүкэтин үтүөлээх геолога, геология-минералогия наукатын хандьыдаата Николай Дмитриевич Кириллин суруйбут.

Кинигэ «Алмаас кистэлэнэ» уонна «Кыһыл көмүс кистэлэнэ» диэн икки сэтэнтэн турар. Саамай күндү таас — алмаас ыар тыына киһи аймах дьылҕатыгар түгү былыргыттан билиннэ диэри араастан дьайар, сэтээн-сэлпэн да элбэх. Геолог идэлээх Василий Назарович этинэн-хаанынан, өйүнэн-санаатынан билэр эйгэтэ буолан, бу кинигэ олус интэриэһинэйдик, ааҕааччыны абылыыр, олоһо дьиннээхтии буолбут биһиртэн биһир түгүннэ, кэрдиис кэмнэ сирдиир курдук суруллубут. Ол курдук ааттар историческай-документальнай хабааннаах сэтээннэригэр Саха сиригэр алмаас көрдөөһүнүн бастакы сылларын, көмүс кистэлэнин, эспэдииссийэ сыралаах үлэтин туһунан баар чакчыларга олоһуран суруйбут. Сэтээннэргэ айыллыбыт персонаж диэн суох, манна сэтэргэнэр хас биһирдиги герой бэйэтин аатынан сылдьар. Саха сирэ көмүс, алмаас баайдаах кистэлэнин арийыт, чинчийбит, партия соруудабын толорон, ону олоһо иллэрбит, бүтүн олохторун анаабыт, суорума да суопламмыт үтүөкүн дьоннор, личностар Л.А. Попугаева, А.А. Кухаренко, Н.В. Кинд, Н.Н. Сарсадох, Е.Н. Елагина, Н. Бобков, С.М. Журавлев, Бастакы Халыма эспэдииссийэтин салайааччылары Ю.А. Билибин, В.А. Цареградский, С.Д. Раковский, Э.П. Бертин сүрүн геройдар быһытынан көстөллөр. Бүтүн Сойууустаагы геологическай үнүстүүт алмаасчытара Бүлүү, Марха өрүстэринэн, Далдын үрэх салаатынан, Ньурбага Амакинская эспэдииссийэ Улахан уонна Аччыгыт Ботубуйага төрүт алмаастаах сирдэри — туруупкалары буларга күннэтэ сыралаах үлэлэрэ биһиртэн биһир ойууланар. Сэтээн нөҕүө ааҕааччы алмаас быстылат арыалдьытара платина, рубин, трапповай магма, гранат курдук кристаллары, пироптаах ийэ боруоданы, «пироповая сьемка» диэн үлэ сана ньыматын, геологическай молотуок, лотуок диэн туттар тэриллэри, шурфа, шлик диэн терминнэри кытта билсир. 1954 сыл атырдьах ыйын 21 күнүгэр эспэдииссийэ начаалынньыга Лариса Попугаева уонна оробуочай Федор Беликов «Зарница» диэн ааттаммыт кимберлит туруупканы арыяллар, бүтүн дойду үрдүнэн уруй-айхал буолар, үлэ-хамнас бөбөтө тэриллэр, баайдаах сирдэри арийыы иһин алта киһиэхэ Ленинскэй бириэмийэ анаан, кинилэр ортолоругар Попугаева тоҕо эрэ суох.

Ааттар иккис сэтэнин бүтүннү ычаты бырамысыланнаска сыһыарыы боппуруонугар көбүлүүр баҕалаах суруйан, орто уонна улахан саастаах оҕолорго анаабыт. Левый Лөгентей уола Уйбааскы, сизнэ Нарыйаан, Ньукуус Көлүһөө, сирдыт Михаил Седалищев экспедиция үлэтигэр, сүдү арийыыга быһаччы кыттыылара, саха сиринэн ыалдьытымсахтара, олоһо сатабыллара, билиилэрэ-көрүүлэрэ, инники сайдыылаах олоһу үтүө санаанан, эрэлинен түстүүлэрэ кэпсээр. Бу сэтэнигэ одүүлуннар биһир дойдулаахпыт Седалищев Михаил Иванович Халыма кыһыл көмүһүн эпопеятыгар сирдытинэн үтүө суобастаахтык сылдьыбытын сурукка тиһэн үйэтипитигэр махталлаахпыт. Михаил Седалищев 1923 сылтан Алданьнан, Халымаанан кэлин Индигиркэсэ тийэ геологтарга сирдытинэн, онтон 40-нусту сыллартан геологтары хааччылар аналлаах транспортнай хонтуораҕа «Дальстрой» эстиэр диэри сылдьыбыта.

Күндү ааҕааччы! Саха норуодунай суруйааччыта Тумарча геолог умсугуланнаах үлэтин, киһи киһиэхэ сыһыанын, олох очурдарын ырылхайдык арийар «буруолуу сылдьар» сана кинигэтин булан аах, элбэҕи билиэн, төрөөбүт Сахан сиринэн кизн туттуон.

Анна АРЖАКОВА, Одүүлун

